СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

КАТЕДРА „СТАТИСТИКА И ПРИЛОЖНА МАТЕМАТИКА“

КРЪГЛА МАСА
С МЕЖДУНАРОДНО УЧАСТИЕ

СТАТИСТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА РЕГИОНАЛНИТЕ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

Свищов, 16 октомври 2020 г.

Сборник с доклади

Кръглата маса е организирана в изпълнение на научноизследователски проект №13-2020 „Статистически измерения на регионалните различия и неравенства между Северна и Южна България“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2020

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Красимира Славева – Ръководител на проекта
Доц. д-р Пламен Петков – Ръководител катедра „Статистика и приложна математика“
Доц. д-р Стела Касабова
Гл. ас. д-р Ваня Ганева

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Поля Ангелова

Членове:
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Стела Касабова
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Екатерина Тошева
Доц. д-р Атанас Атанасов

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-1892-7

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА В БЪЛГАРИЯ

НЕОБХОДИМО ЛИ Е НОВО ТЕРИТОРИАЛНО ДЕЛЕНИЕ НА СТРАНАТА – ЗАЩО, КАК И КОГА?
Борислав Борисов, проф. дн 7

РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ НА ПАЗАРА НА ТРУДА, НАСТЪПИЛИ В СЛЕДСТВИЕ ПАНДЕМИЧНАТА КРИЗИСНА ОБСТАНОВКА
Венелин Терзиев, инж., проф., дн 15

ТРАНСПОРТНАТА СВЪРЗАНОСТ И ИНВЕСТИЦИИТЕ ВЪВ ФОКУСА НА ПЛАНОВЕТЕ ЗА ИНТЕГРИРАНО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ (ПО ПРИМЕРА НА БЕЛЕНЕ И ПОРДИМ)
Андрей Захариев, проф. д-р, Стоян Проданов, проф. д-р, Анелия Радулова, доц. д-р, Силвия Заркова, д-р, Борислав Лазаров, докторант 32

ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ПЕРИФЕРНИТЕ РАЙОНИ
Маргарита Богданова, проф. д-р 42

РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ И ТЕНДЕНЦИИ ПРИ ОЦЕНКАТА НА БЕДНОСТТА В БЪЛГАРИЯ
Поля Ангелова, проф. д-р..... 50

ИНТЕГРИРАНОТО ПЛАНИРАНЕ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ РЕГИОНАЛНИТЕ РАЗЛИЧИЯ
Евелина Парашкевова, доц. д-р..... 59

ТЕРИТОРИАЛНОТО УСТРОЙСТВО НА БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ
Камен Петров, доц. д-р..... 68

РЕГИОНАЛНО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ – АЛТЕРНАТИВИ МЕЖДУ СЕВЕРА И ЮГА
Камен Петров, доц. д-р, Радослав Костев, докторант..... 77

АНАЛИЗ НА РАЗЛИЧИЯТА В КЛЮЧОВИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Красимира Славева, доц. д-р..... 85

ЛОГИСТИЧНИТЕ ВЕРИГИ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ТЕРИТОРИАЛНА КОХЕЗИЯ
Маруся Линкова, доц. д-р, Елица Лазарова, гл. ас. д-р..... 97

ИЗСЛЕДВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ В БЪЛГАРСКАТА СИСТЕМА НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ С КЛЪСТЕРЕН АНАЛИЗ
Пламен Петков, доц. д-р, Елеонора Минева-Димитрова, ас. д-р..... 105

РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В ДОХОДИТЕ И АСОРТИМЕНТНОТО ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ДОМАКИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ
Симеонка Петрова, доц. д-р..... 115

БИЗНЕС СРЕДАТА КАТО ФАКТОР ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ
Стела Касабова, доц. д-р..... 122

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ДИСБАЛАНСИ ЧРЕЗ ПРОМЕНИ В АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИАЛНОТО ДЕЛЕНИЕ НА СТРАНАТА
Тихомир Личев, доц. д-р, Катя Личева, доц. д-р..... 130

ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ – КЛЮЧОВ ФАКТОР ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА РАЗЛИЧИЯТА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Христо Сирашки, доц. д-р..... 138

ПАРТНЬОРСТВО В УПРАВЛЕНИЕТО НА РЕГИОНАЛНИТЕ ДИСБАЛАНСИ
Десислава Алексиева, гл. ас. д-р..... 146

РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА В МАЛКИТЕ ОБЩИНИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ
Методи Иванов, гл. ас. д-р 153

РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ И ИЗМЕРЕНИЯ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ НА БПЦ
Петкан Илиев, гл. ас, д-р..... 161

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИЯ МЕГАПОЛИС В ЮЖНА БЪЛГАРИЯ СРЕЩУ ОАЗИСИТЕ В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ
Петя Василева, гл. ас. д-р..... 173

РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В НАПОЯВАНАТА ОБРАБОТВАЕМА ЗЕМЯ МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Радка Ненова, гл. ас. д-р..... 181

СТАТИСТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА РЕГИОНАЛНИТЕ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ
Таня Тодорова, гл. ас. д-р 190

РЕГИОНАЛНИ АСИМЕТРИИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ПРОЕКТИ В БЪЛГАРИЯ (2014-2020)
Юлиян Господинов, гл. ас. д-р 197

СЪПОСТАВИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНДУСТРИЯТА В СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Явор Станев, гл. ас. д-р 205

ИКОНОМИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ, ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ В БЪЛГАРИЯ

ВРЪЗКАТА “УРБАНИЗАЦИЯ - ПОТРЕБНОСТИ ОТ ЗДРАВЕ И ЗДРАВОСЛОВЕН НАЧИН НА ЖИВОТ”. МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ
Анастасия Марчева, доц. д-р 213

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА ПАЗАРА НА ТРУДА В ОБЛАСТ ПЛЕВЕН
Галина Тодорова, доц. д-р 220

ОТНОСНО НЯКОИ МАКРОИКОНОМИЧЕСКА ДАННИ – ПРЕДПОСТАВКА ЗА ИДЕНТИФИЦИРАНЕ ИНОВАЦИОННИТЕ ВЪЗМОЖНОСТИ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА
Искра Пантелеева, доц. д-р 228

МАЩАБИ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФИНАНСОВИ АГРОПАЗАРИ
Любомир Любенов, доц. д-р, Анелия Любенова, д-р 237

ОПЕРАТИВЕН КОНТРОЛИНГ ВЪВ ФИРМАТА
Людмил Б. Кръстев, доц. д-р 247

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОЦЕНКА НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО СБЛИЖАВАНЕ СПОРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ СТЪЛБ НА СОЦИАЛНИТЕ ПРАВА
Маргарита Шопова, доц. д-р, Тихомир Върбанов, гл. ас. д-р, Евгени Овчинников, ас. д-р 254

ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ РАЗВИТИЕ НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ
Марина Николова, доц. д-р 263

„ЗА“ И „ПРОТИВ“ ДОПЪЛНЕНИЕТО НА МЕТОДИКАТА ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ЛИНИЯТА НА БЕДНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Николай Нинов, доц. д-р 273

БИЗНЕС СРЕДАТА И ПИВОВАРНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ
Сергей Найденов, доц. д-р 282

СОЦИАЛНОТО НЕРАВЕНСТВО – КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА И ИЗМЕРВАНЕ
Ваня Ганева, гл. ас. д-р 290

КОРПОРАТИВНА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19
Емил Николов, гл. ас. д-р 298

СТАТИСТИЧЕСКО ИЗУЧАВАНЕ НА ЗАСТРАХОВКА „КАРГО“ В БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2010-2019 Г. – СЪВРЕМЕННИ ИЗМЕРЕНИЯ
Милен Митков, гл.ас. д-р 306

УВЕЛИЧАВАНЕ НЕДОСТИГА НА РАБОТНА СИЛА В ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО
Милена Владимирова, гл. ас. дм 316

УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ В ЕВРОПЕЙСКАТА СОЦИАЛНА ПРОГРАМА
Иванка Янкова, докторант 323

ИКОНОМИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ, ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ В ЕВРОПА

MULTIVARIATE ANALYSIS – A GREAT TOOL FOR A MULTIVARIATE WORLD
Carlos A. Coelho, Full Professor of Statistics PhD 331

DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE REGION OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE: THE VISEGRAD FOUR AND UKRAINE
Yevhen Savelyev, Prof. DSc (Econ.), Vitalina Kuryliak, Prof. DSc (Econ) 336

ASSESSMENT OF ECONOMIC EFFICIENCY OF THE ENVIRONMENTAL COSTS
Antonina Sydorova, Prof. DSc (Econ.), Olena Cherenkevich, PhD Student, Hanna Anisimova, Research Assist. PhD 343

CROSS-BORDER TRADE OF UKRAINE AND THE VISEGRAD FOUR COUNTRIES
Mariia Lyzun, Prof. DSc (Econ.), Ihor Lishchynskyy, Prof. DSc (Econ.)..... 352

FORECASTING SERBIAN GDP GROWTH AND UNEMPLOYMENT RATE USING VAR MODEL
Vinko Lepojević, Full professor, PhD, Tadija Djukić, Full professor, PhD..... 358

РЕГИОНАЛЬНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ПОВЕДЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19, НА ПРИМЕРЕ МОЛДОВЫ, БОЛГАРИИ И РУМЫНИИ (MD, BG, RO)
Эдуард Хырбу, доц. к.э.н. 366

ПОЗДРАВИТЕЛНИ АДРЕСИ..... 373

CONTENTS

REGIONAL DIFFERENCES AND INEQUALITIES IN BULGARIA

IS A NEW TERRITORIAL DIVISION OF THE COUNTRY NEEDED – WHY, HOW AND WHEN
Borislav Borisov, Prof. DSc..... 7

REGIONAL DIFFERENCES ON THE LABOR MARKET AS A RESULT OF THE PANDEMIC CRISIS
Venelin Terziev, Eng., Prof, DSc..... 15

TRANSPORT CONNECTIONS AND INVESTMENTS IN THE FOCUS OF THE PLANS FOR INTEGRATED DEVELOPMENT OF MUNICIPALITIES IN THE REPUBLIC OF BULGARIA (ON THE EXAMPLE OF BELENE AND PORDIM)
Andrey Zahariev, Prof. PhD., Stoyan Prodanov, Prof. PhD., Anelia Radulova, Assoc. Prof. PhD., Silvia Zarkova, Ph.D., Borislav Lazarov, PhD Student..... 32

POLICIES FOR PERIPHERAL REGIONS DEVELOPMENT
Margarita Bogdanova, Prof. PhD..... 42

REGIONAL DIFFERENCES AND TRENDS IN EVALUATION OF POVERTY IN BULGARIA
Polya Angelova, Prof. PhD..... 50

INTEGRATED PLANNING AS A TOOL FOR OVERCOMING REGIONAL DIFFERENCES
Evelina Parashkevova, Assoc. Prof. PhD..... 59

THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF BULGARIA AS A FACTOR FOR REGIONAL DEVELOPMENT
Kamen Petrov, Assoc. Prof. PhD..... 68

REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN BULGARIA - ALTERNATIVES BETWEEN THE NORTH AND THE SOUTH
Kamen Petrov, Assoc. Prof. PhD, Radoslav Kostev, PhD Student..... 77

ANALYSIS OF THE DIFFERENCES IN KEY INDICATORS FOR THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF NORTH AND SOUTH BULGARIA
Krasimira Slaveva, Assoc. Prof. PhD..... 85

LOGISTICS CHAINS AS A TOOL FOR TERRITORIAL COHESION
Marusya Linkova, Assoc. Prof. PhD,
Elitsa Lazarova, Chief. Assist. Prof. PhD 97

STUDY OF REGIONAL DIFFERENTIATION IN THE BULGARIAN HIGHER EDUCATION SYSTEM WITH CLUSTER ANALYSIS
Plamen Petkov, Assoc. Prof. PhD,
Eleonora Mineva-Dimitrova, Assist. Prof. PhD 105

REGIONAL DIFFERENCES IN INCOME AND ASSORTMENT CONSUMPTION OF HOUSEHOLDS IN BULGARIA
Simeonka Petrova, Assoc. Prof. PhD 115

BUSINESS ENVIRONMENT AS A FACTOR FOR REGIONAL DEVELOPMENT
Stela Kasabova, Assoc. Prof. PhD 122

OPPORTUNITIES FOR REDUCING REGIONAL IMBALANCES THROUGH CHANGES IN THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL DIVISION OF THE COUNTRY
Tihomir Lichev, Assoc. Prof. PhD, Katya Licheva, Assoc. Prof. PhD 130

PROFESSIONAL TRAINING - A KEY FACTOR FOR GET OVER THE DIFFERENCES BETWEEN NORTHERN AND SOUTH BULGARIA
Histo Sirashki, Assoc. Prof. PhD 138

THE PARTNERSHIP IN MANAGING REGIONAL IMBALANCES
Desislava Aleksieva, Chief. Assist. Prof. PhD..... 146

REGIONAL DIFFERENCES AND INEQUALITIES IN SMALL MUNICIPALITIES IN THE REPUBLIC OF BULGARIA: TRENDS AND PERSPECTIVES
Metodi Ivanov, Chief. Assist. Prof. PhD 153

REGIONAL ASPECTS AND DIMENSIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC ACTIVITY OF THE BOC
Petkan Iliev, Chief. Assist. Prof. PhD 161

THE SOCIO-ECONOMIC MEGAPOLIS IN SOUTH BULGARIA AGAINST THE OASIS IN NORTHERN BULGARIA
Petya Vasileva, Chief. Assist. Prof. PhD 173

REGIONAL DIFFERENCES IN IRRIGATED ARABLE LAND BETWEEN NORTHERN AND SOUTHERN BULGARIA
Radka Nenova, Chief. Assist. Prof. PhD..... 181

STATISTIC MEASUREMENT OF REGIONAL DIFFERENCES AND INEQUALITY BETWEEN BULGARIA AND ROMANIA
Tanya Todorova, Chief. Assist. Prof. PhD 190

REGIONAL ASYMMETRES IN PROJECT MANAGEMENT IN BULGARIA (2014-2020)
Yuliyan Gospodinov, Chief. Assist. Prof. PhD 197

COMPARATIVE ANALYSIS OF INDUSTRY IN NORTHERN AND SOUTHERN BULGARIA.
Yavor Stanev, Chief. Assist. Prof. PhD 205

ECONOMIC, SOCIAL, DEMOGRAPHIC PROBLEMS IN BULGARIA

THE "URBANIZATION – HEALTH AND HEALTHY LIFESTYLE" RELATIONSHIP. MEASUREMENT METHODS
Anastasiya Marcheva, Assoc. Prof. PhD 213

CONDITION AND DEVELOPMENT OF THE LABOR MARKET IN PLEVEN DISTRICT
Galina Todorova, Assoc. Prof. PhD 220

REGARDING SOME MACROECONOMIC DATA – A PREREQUISITE FOR IDENTIFYING THE INNOVATIVE OPPORTUNITIES OF THE BULGARIAN ECONOMY
Iskra Panteleeva, Assoc. Prof. PhD 228

SCALE OF BULGARIAN AGRICULTURAL FINANCIAL MARKETS
Lyubomir Lyubenov, Assoc. Prof. PhD Anelia Lyubenova, PhD 237

OPERATIVE CONTROLLING IN THE FIRM
Lydmil Krastev, Assoc. Prof. PhD 247

OPPORTUNITIES FOR EVALUATING SOCIO-ECONOMIC CONVERGENCE WITHIN THE EUROPEAN PILLAR OF SOCIAL RIGHTS
Margarita Shopova, Assoc. Prof. PhD, Tihomir Varbanov, Chef Assist. Prof. PhD, Evgeni Ovchinnikov, Assist. Prof. PhD 254

PPORTUNITIES AND CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF LAND RELATIONS IN BULGARIA
Marina Nikolova, Assoc. Prof. PhD 263

„FOR" AND „AGAINST" THE ADDITION TO THE METHODOLOGY FOR DETERMINING THE POVERTY LINE IN BULGARIA
Nikolay Ninov, Assoc. Prof. PhD 273

THE BUSINESS ENVIRONMENT AND BREWERIES IN BULGARIA
Sergey Naydenov, Assoc. Prof. PhD..... 282

SOCIAL INEQUALITY – CONCEPTUAL FRAMEWORK AND MEASUREMENT
Vanya Ganeva, Chief Assist. Prof. PhD..... 290

CORPORATE SICIAL RESPONSIBILITY IT THE CONDITION OF COVID-19
Emil Nikolov, Chief Assist. Prof. PhD 298

STATISTICAL STUDY OF CARGO INSURANCE IN BULGARIA FOR THE PERIOD 2010-2019 - MODERN DIMENSIONS
Milen Mitkov, Chief Assist. Prof. PhD..... 306

INCREASING THE LABOR SHORTAGES IN HEALTHCARE
Milena Vladimirova, Chief Assist. Prof. MD 316

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN SOCIAL AGENDA
Ivanka Yankova, PhD Student 323

ECONOMIC, SOCIAL, DEMOGRAPHIC PROBLEMS IN EUROPE

MULTIVARIATE ANALYSIS – A GREAT TOOL FOR A MULTIVARIATE WORLD
Carlos A. Coelho, Full Professor of Statistics PhD 331

DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE REGION OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE: VISEGRAD FOUR AND UKRAINE
Yevhen Savelyev, Prof. DSc (Econ.),
Vitalina Kuryliak, Prof. DSc (Econ) 336

ASSESSMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE ENVIRONMENTAL COSTS
Antonina Sydorova, Prof. DSc (Econ.), Olena Cherenkevich, PhD Student,
Hanna Anisimova, Research Assist. PhD 343

CROSS-BORDER TRADE OF UKRAINE AND THE VISEGRAD FOUR COUNTRIES
Mariia Lyzun, Prof. DSc (Econ.),
Ihor Lishchynskyy, Prof. DSc (Econ.)..... 352

FORECASTING SERBIAN GDP GROWTH AND UNEMPLOYMENT RATE USING VAR MODEL
Vinko Lepojević, Full professor, PhD,
Tadija Djukić, Full professor, PhD 358

REGIONAL DIFFERENCES IN POPULATION BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC, AS EXEMPLIFIED BY MOLDOVA, BULGARIA AND ROMANIA (MD, BG, RO)
Eduad Hirbu. Assoc. Prof. PhD 366

КРЪГЛА МАСА
С МЕЖДУНАРОДНО УЧАСТИЕ

СТАТИСТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА РЕГИОНАЛНИТЕ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

Свищов, 16 октомври 2020 г.

Сборник с доклади

Кръглата маса е организирана в изпълнение на научноизследователски проект №13-2020 „Статистически измерения на регионалните различия и неравенства между Северна и Южна България“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

ISBN 978-954-23-1892-7

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”
Свищов, ул. Градево № 24

РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ НА ПАЗАРА НА ТРУДА, НАСТЪПИЛИ В СЛЕДСТВИЕ ПАНДЕМИЧНАТА КРИЗИСНА ОБСТАНОВКА

Венелин Терзиев, професор, доктор на икономическите науки,
доктор на науките (Национална сигурност), доктор на науките (Социални дейности), Военна академия „Георги Стойков Раковски“ – София, България, Русенски университет „Ангел Кънчев” – Русе, България, Университетска многопрофилна болница за активно лечение „Канев“ АД – Русе, България

Резюме: *Настоящата публикация изследва и анализира периодите на кризисни ситуации на пазара на труда в България в най-новата история на страната. Прави си аналогия на мерките, които са били предприемани в периода на активни икономически и политически трансформации в края на деветдесетте години на миналия век и преминаването към пазарна икономика и сегашната кризисна ситуация, причинена от пандемичната обстановка от COVID-19. Анализират се перспективите за действие, както и посткризисните мерки, като се прави опит за прогнозиране на бъдещите действия.*

Ключови думи: *кризисни ситуации, пазар на труда, COVID-19, социална система.*

JEL: *J01, J08, J18, J48.*

REGIONAL DIFFERENCES ON THE LABOR MARKET AS A RESULT OF THE PANDEMIC CRISIS

Venelin Terziev, Professor, Eng., D.Sc. (National Security), D.Sc. (Economics), D.Sc. (Social Activities), Ph.D., Georgi Rakovski Military Academy, Sofia, Bulgaria, University of Rousse, Rousse, Bulgaria, Kaneff University Hospital, Rousse, Bulgaria
terziev@skmat.com

Abstract: *This work makes a research and analyses the periods of crisis situation on the labour market in Bulgaria in the newest history of our country. A parallel is made with the measures, which were taken in the period of active economic and political transformation at the end of the nineties of the past century and the transition to market economy and the current crisis situation caused by the pandemic COVID-19 state of affairs. The prospects for action are analysed as well as the post-crisis measures and an attempt to forecast the future action is made.*

Key words: *Inevitable change, Evolution, Revolution, Education, Universities.*

JEL: *J01, J08, J18, J48.*

Социалната ни система, признаваме или не признаваме, се намира пред сериозно изпитание. Тя, разбира се, е преживявала и далеч по-тежки изпитания, особено в годините на активни политически, икономически и социални трансформации, особено след промяната на обществения и политически строй в края на 90-те години на миналия век. В периода от 1989 г. и след това през следващите години поне още няколко пъти е била в кризисна ситуация. Цикличност в тези деформации на функционирането ѝ не могат да бъдат обосновани, но могат да бъдат обособени групи от фактори, които в една или друга степен влияят върху нея. В по-голямата си степен те са зависели от способността на икономиката да понесе или да не понесе определени натоварвания. Тези натоварвания са се компенсирали в едни случаи от естествения ход на определени събития и процеси, а в други ситуации са използвани набор от коригиращи мерки и програми, които да възвърнат жизнеспособността на затихналите икономически процеси.

Поставена в ситуация на бързопроменяща се среда социалната система в България трудно и мудно реагира на създалата се нова и различна ситуация. Дори притежаваща съвременните механизми за отчитане на съответните изменения, тя поне на този етап не е способна да реагира адекватно и приемливо на създалата се в следствие от пандемична ситуация от COVID 19.

Това в определена степен е очаквано от експертите в тази област, защото те отлично познават механизма на вземане на такива решения на национално и европейско ниво. Процес, който е относително дълъг и сложен, и не особено гъвкав, който да отговори на очакванията на обществото, както и на възникналите потребности [1-3].

Комбинацията от въздействия на множество фактори върху действащата ни социална система я изправиха пред вземането на кризисни и бързи решение. На всички е известно, че вземането на бързи решения е доста рисковано, защото те обективно не са обосновани с точен анализ на ситуацията и привидно позитивните резултати, които очакваме, понякога имат достатъчно негативни последици или са с временен характер.

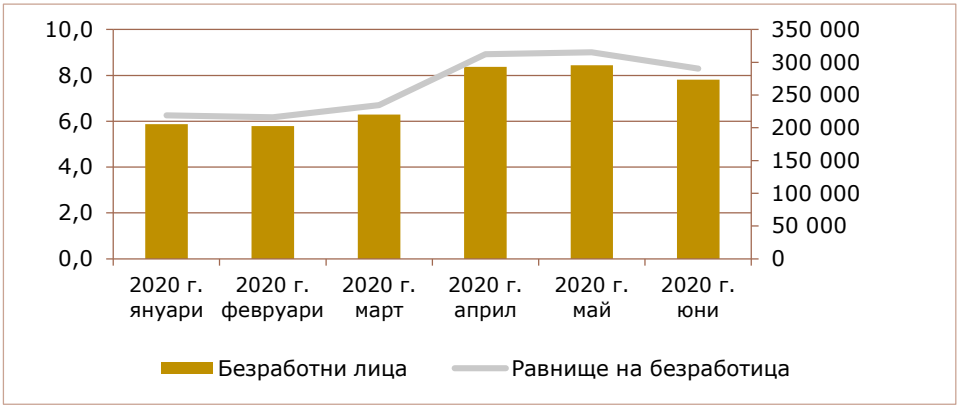

Фиг. 1. Безработни лица 01 – 06.2020 г.
Данните са на Агенцията по заетостта към Министерство на труда и социалната политика

Флуктуациите на пазара на труда вече започнаха да се регистрират отчетливо и ясно, като в някои от случаите са привидно прикрити от палиативните мерки на работодателите с цел да запазят по-дълго време определено равновесно състояние, което обективно вече не е такова (Фиг. 1). Дори и не изследвани, процесите се движат с такава бързина и са толкова ясно забележими, че няма как да не открием критичните елементи. В тази връзка могат да се дадат редица примери, като затрудненото придвижване на хора и товари, ограничения достъп до голям набор от услуги, включително и гарантираната държавна такава дейност (извършвана дистанционно или полудистанционно), е със забавен темп, което не само затруднява – то дори възпрепятства нормалното развитие и осъществяване на икономическите процеси. Това е само бегъл щрих на вече създалата се ситуация и анализирането ѝ в конкретика и дълбочина би дало много по-ясна и по-точна картина и тя със сигурност ще е в достатъчно критична фаза [4-5].

За съжаление в такива кризисни или извънредни ситуации не разполагаме с достатъчно време, за да свършим тази особено ценна работа и да постигнем добър анализ, който да способства вземането на обосновани правилни и верни решения.

Прието е политиките, с които интервенираме на пазара на труда, да разглеждаме като пасивни и активни. В първата група съществува точен регламент, който под една или друга форма се прилага в последните повече от тридесет години. През този период от време само се е променял механизмът на определяне на паричното обезщетение при оставане без работа или пък са насочвани по-голямо количество на

парични потоци (пак под формата на парично обезщетение) към една или друга целева група. Целевите групи в определените периоди са били определяни като критични, рискови или уязвими, съобразно съществуващите тенденции на пазара а труда. В периода след 1989 г., например, се приемаше, че завършващите млади хора трябва да бъдат подпомогнати и стимулирани с парично обезщетение за определен период (до 6 месеца) за намиране на подходящо работно място (което в повечето случаи се явява първото работно място). В последващия период този механизъм бе премахнат и се търсеха варианти за създаване на система от стимули по друг механизъм.

В периодите на драстично увеличаване на равнището на безработица или при масовите съкращения на големи групи от хора и за „потушаване“ на социалното недоволство обезщетенията се получаваха на куп за целия период (определен за получаване на парично обезщетение), като се очакваше, че това ще спомогне за формирането на малък семеен бизнес. При тежките условия, пред които бе поставено безработното лице, това на практика не се случи и очакваното въздействие на първичните местни пазари на труда или беше съвсем временно, или въобще не се реализира. Този механизъм в настоящата ситуация е практически неприложим или ако се търси подобен вариант, то трябва да се разработи такъв, който да удовлетвори в началния етап от кризисния период онези групи от хора, които не биха могли да се справят без такъв вид обезщетение (помощ за оцеляване) [6-7].

При сегашната кризисна ситуация този механизъм на пасивна подкрепа би могъл да се усъвършенства или частично да се промени, но резултатът от тези действия няма да бъде очаквания или въобще няма да отговори на създалата се или създаващата се тежка социална ситуация. При регистриране на ситуация на определени регионални различия и неравенства на пазара на труда в определените планови райони и административни области подобна пасивна мярка не би могла да се приложи диференцирано, а по-скоро ще бъде временен отдушник на възникналата относително тежка ситуация на първичния пазар на труда. Уреждането на получаването на парични обезщетения за оставане без работа се урежда чрез Кодекса за социално осигуряване, което представлява относително приемлив регламент при тяхното кандидатстване и получаване. Той почти има същата технология още от самото му прилагане от 1990 г.

По-интересни са въздействията, които бихме очаквали от промяна в активните социални политики. В общия смисъл на понятието се

очаква те да бъдат достатъчно гъвкави и да отговорят на очаквания, критични ситуации или настъпващи негативни процеси.

За детайлен анализ и тук също нямаме време, но е ясно, че ще засегнат почти всички сектори на икономиката пряко или косвено. Сегашният инструментариум на тази т.н. активна политика преди всичко разчита на програмния подход, като използва възможността на набор от проекти. Тази конкурентост създаваше очаквания и нагласи през различните програмни периоди проектите да стават все по-добри и по-успешни, а резултатите все по-въздействащи на съответната група от ползватели, към които е насочена. В момента се пита – дали това е възможно в сегашната ситуация и дали имаме достатъчно време да реализираме подобен механизъм на действие [8-9].

Създалата се кризисна ситуация продължава вече повече от половин година и отчитаните статистически данни показват нейното задълбочаване, а може би и нейното усилване с настъпване на зимните месеци (през които най-често се наблюдава и отчита увеличаване на равнището на безработица) (Фиг. 2 и Фиг. 3).

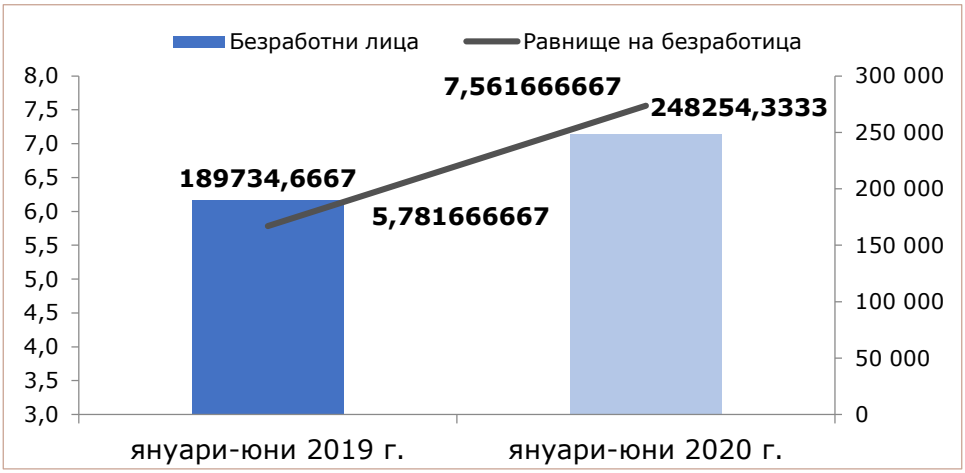

Фиг. 2. Равнище на безработицата за период 01 – 06. 2019 г. и 01 – 06.2020 г.

Данните са на Агенцията по заетостта към Министерство на труда и социалната политика

Спомените от близкото минало на програмите за временна заетост (които с доста по-голяма значимост се осъществяваха в малките и средните общини), които бяха както икономически, така и политически инструмент за задоволяване на потребността да бъдат заети

голямо количество от хора в обществено-полезни дейности и да получават определени доходи за кратък период от време. Това даваше определено спокойствие и на управляващи, и на местните власти, че онези, които продължително са извън пазара на труда, ще имат определена заетост. Друг е въпросът доколко полезността от тази дейност бе достатъчно обоснована и как това ще съхрани трудовите им навици.

Все още на пазара на труда не са регистрирани процеси на масово освобождаване на работна сила, а по-скоро се използват възможностите на трудовото законодателство за колективно излизане в платен или неплатен отпуск или определяне на ситуацията като производствен престой. Това същност би сработило отлично, ако е ясно, че критичната ситуация ще приключи в обозримо кратък период от време. Дори и да предположим, че в следващите няколко месеца пандемичната ситуация ще бъде овладяна, но ще следва възстановителен период, който няма да бъде по-малък от няколко месеца до една година, а за някой от икономическите субекти и доста по-дълъг.

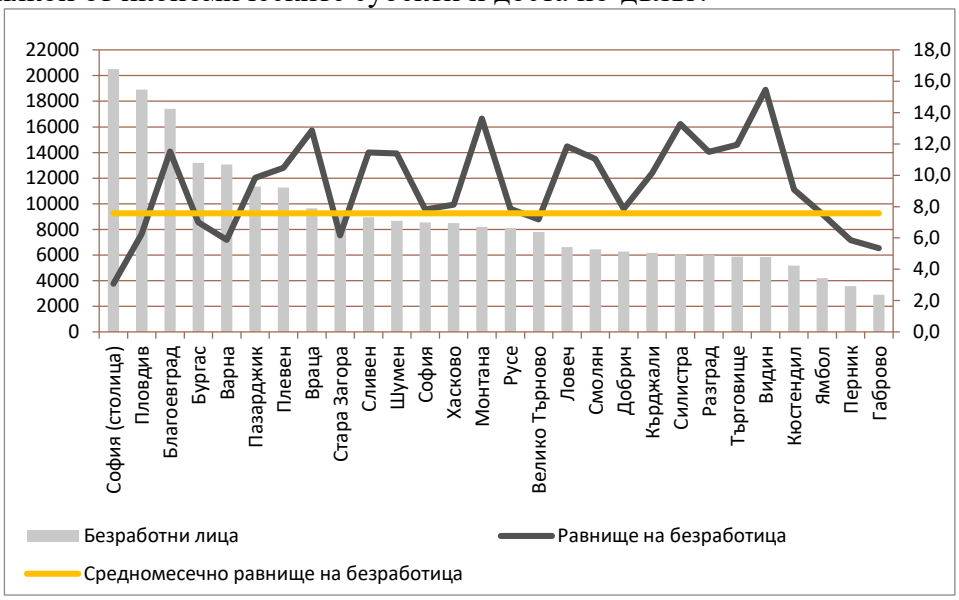

Фиг. 3. Средномесечно равнище на безработица в България 2020 г. Данните са на Агенцията по заетостта към Министерство на труда и социалната политика

Задържането на относително добра ситуация на пазара на труда в България е възможно за съвсем кратък период и доколкото тези

процеси вече текат с пълна сила може да се очаква, че високо проблемна и критична ситуация ще настъпи след няколко месеца.

Безспорно е, че животът и здравето на хората е от първостепенна важност, но също така е безспорно, че тези хора трябва да продължат да живеят в определен социален комфорт. И двете обстоятелства настъпват *с* или *без* това дали ние ги предвиждаме и дали сме подготвени за това. И ако в момента имаме сериозни проблеми с ограничаване на обхвата за разпространение на едно заболяване, като се опитваме да предпазим здравната ни система от срутване, то не бива да забравяме, че и тази система е част от функциониращата социална система и протичащите социални процеси. Много бързо трябва да помислим за всички останали елементи на социалната ни система. За специалистите, пък и за всички останали, е ясно, че тези елементи не могат да функционират сами за себе си поотделно. Очевидно вземаме кризисни решения и мерки само в една посока – здравната система. Останалите елементи от тази система сме оставили да работят по обичайния начин и ритъм. Дори с отложено действие процесите ще настъпят и при останалите елементи на системата, а те не са по-малко уязвими, а в някои случаи дори и в по-голяма степен.

Ето още един елемент от действието на социалната система – образователната, в нейната дистанционна форма. Някои политици, та дори и експерти, споделят, че сме направили скок, който в обичайното развитие на нещата би ни коствало поне десет години. Този коментар се отнася към това, че системата на основното, средното и висшето образование функционира в дистанционен режим на работа или поне това е очакването на ръководителите на тези системи. Трудно е да се приеме, че този „скок“ е тъй успешен, както ни го описват и без да оспорваме възможностите на дигиталното образование и дистанционното обучение, то трябва да отбележим, че освен технологична и техническа подготовка за него се изисква и т.н. социална подготовка – как и по какъв начин да поднесем това, което трябва дигитално да достигне до ползвателя – ученик, студент, работник или в най-общия смисъл – сътрудник. Добре изглеждащите интерактивни методи, интерактивните класните стаи, въобще споделените общи електронни пространства са възможност, но не винаги и най-добрата. И двете страни трябва да бъдат добре подготвени, както за предаване, така и за приемане на знание. Не говорим за транслирането на информация, а за знание. Ако този процес би се струвал доста лесен и прагматичен за хора, които имат достатъчно натрупан опит в тази посока, то традиционните учители в

определена степен имат недостиг на умения в тази посока, а и не само те.

В последните години много изследвания се правиха върху процесите на социална адаптация, които протичат доста трудно и не винаги успешно. Такъв опит, не особено добър, имаме в България при процеса на намаляване на състава на Българската армия и последвалите уволнения на висококвалифицирани специалисти, и то десетки хиляди, които така и не успяха да се реализират успешно на първичния пазар на труда. Та след един процес на социална изолация, който продължи достатъчно дълго, то не малък процент от тези хора ще имат нужда от адаптивен процес и от специализирана помощ, който може да се окаже съпътстващ и с други критични ситуации и негативни последици.

Това е само загатване за целия комплекс от проблеми, които ще съпътстват вече настъпилия качествено нов и различен социален процес, който изисква много точни и премерени действия и експертизата на голям набор от специалисти, които трябва да разработят кризисен план за действие в тази посока, като очевидно разработени в настоящият момент не сработват или са само частично приложими.

Безспорно е, че състоянието на пазара на труда в България пряко се влияе от протичащите политически процеси в последните десетилетия. Съществени промени в него бяха осъществени в периода на преминаване на националното ни стопанство от планова към пазарно. Този процес през деветдесетте години на миналия век беше съпътстващ с големи флуктуации и наличието на кризисни ситуации в редица области и региони на страната. Закриването на много от предприятията или промяна на тяхната основна дейност, приватизационни процеси, както и такива, свързани с мобилността на работната сила, изправиха страната, и в част от пазара на труда, пред особени предизвикателства.

Този период от най-новата ни история се характеризира както с формирането на ново законодателство в сферата на безработицата и заетостта, така и с формирането на големи групи от безработни лица, формиращи различни уязвими групи. Тези обстоятелства налагат формирането и провеждането на една качествено нова и различна социална политика, от тази провеждана до този момент. Този период на развитие е съпроводен и с честата промяна на българските правителства, дори и до няколко извънредни парламентарни избори. Това обуславя изцяло преосмисляне и структуриране на комплекс от действия, които да „успокоят“ положението и частично да задоволят потребностите на хората останали без работа. Формира се е една относително голяма на брой

група от продължително безработни лица и такива, които изцяло разчитат на социалната система. В определени етапи от това развитие тази група от безработни лица съставлява около 1/3 от общият брой на регистрираните безработни лица в службите по заетост.

Прагматичността на провежданите политики води до осъществяване на масови програми за временна заетост, които през зимния период трябва да осигурят препитанието на хората, особено от засегнатите региони. Такъв елемент на държавно финансирана социална политика за заетост се провежда до 2009 г. Прилагат се различни и разнообразни форми. Създателите на тези програми се опитват да облекат тези проекти със смисъл на общественополезни за местните общности и са по-скоро свързани с хигиенизиране на населените места, охранителни дейности, дейности по озеленяване, боядисване на сгради и съоръжения и др.

Този подход на осъществяване на план за действие в сферата на заетостта и безработицата е актуален винаги, когато има масови съкращения, големи групи от безработни лица от рисковите групи или в райони, където промишлените предприятия изцяло преустановяват своята дейност. В тежко положение се оказва Северозападния регион, който и до момента не успява да излезе от тази ситуация, независимо от различните програми, мерки и проекти, които са реализиране до сега.

Развитието на българската икономика през 2000 – 2014 г. може условно да се раздели на два подпериода – до 2008 г. включително и от 2009 до 2014 г. Първият подпериод се характеризира с икономическа експанзия – бързо нарастване на БВП, заетостта и доходите, но същевременно и с натрупване на значителни неравновесия (ускоряваща се инфлация, задълбочаващ се дефицит по текущата сметка, прекомерни инвестиции в някои отрасли и др.). Вторият съответства на настъпването на икономическата рецесия в страната, която продължава до 2014 г. – годината, в която е достигнато равнището на реален БВП от 2008 г.

Пазарът на труда в България в годините от 2000 до 2014 г. също претърпява развитие, което може отчетливо да бъдат обособени в две части:

- Първата се простира от 2000 до 2008 г., когато заетостта в страната като цяло нараства, а безработицата намалява. Втората е от 2009 до 2014 г., когато се наблюдават противоположни тенденции – спад на заетостта и нарастване на броя и нивото на безработните;

- В периода 2000 – 2001 г. броят на заетите в страната намалява, отразявайки влиянието на мащабното икономическо преструктуриране от 1998 – 2000 г. След 2002 г. негативното отражение на приватизационния процес върху динамиката на заетостта започва да отшумява и в периода до 2008 г. броят на заетите се характеризира с повишение, подкрепено от бързото развитие на икономиката. С настъпването на икономическата криза през 2009 г. започва период на спад в броя на заетите, който продължава до 2013 г. и едва през 2014 г. се наблюдават първи признаци на възстановяване на пазара на труда.

Повишеното търсене на труд в периода 2002 – 2008 г., и особено в годините непосредствено преди икономическата криза през 2009 г., е най-силно изразено в строителството и свързаните с него икономически дейности, като този отрасъл е и най-силно засегнат от свиването на капиталовите потоци и ограниченото кредитиране на банките след началото на кризата. През 2014 г. строителството остава един от малкото отрасли, където броят на заетите продължава да отбелязва понижение. След период на продължителен спад, през 2014 г. броят на заетите в промишлеността и услугите постепенно се стабилизира.

В периода 2000 – 2014 г. реалната производителност на труда в българската икономика се характеризира с постоянно повишение. Различия се наблюдават при факторите, които обуславят растежа на показателя в периода на икономически подем до 2008 г. и на криза и стабилизация след 2009 г. През първия период повишението на производителността е свързано преди всичко с увеличението на произведената добавена стойност в икономиката, докато през втория то се дължи по-скоро на понижението на броя на заетите лица. За целия разглеждан период темпът на нарастване на производителността на труда изпреварва средния за ЕС.

След като нивото на безработица достига едни от исторически най-високите си нива през 2001 г., в периода до 2008 г. се установява тенденция на намаление на показателя. През 2002 – 2005 г. развитието на безработицата е повлияно в голяма степен от реализацията на активната политика по заетостта и най-вече от стартирането на националната програма „От социални помощи към осигуряване на заетост“ в края на 2002 и началото на 2003 г. Търсенето на труд на първичния трудов пазар е основният фактор, който обуславя положителното развитие между 2006 и 2008 г., а понижението на заетостта след 2009 г. обуславя ръста на показателя в посткризисните години. Едва през 2014 г. коефициентът на безработица отбелязва намаление, определено основно от повишението на заетостта в страната.

В годините след настъпването на икономическата криза са налице индикации за влошена ефективност във функционирането на пазара на труда и наличие на структурни проблеми.

С най-висока стойност на нивото на безработица се характеризират младежите, които са едни от най-засегнатите от кризата групи на пазара на труда. Стойността на младежката безработица в България надхвърля значително средната стойност за страните от ЕС. Нивото на безработица остава високо и при възрастните мъже и жени в групата 55 – 64 г.

В периода след 2009 г. коефициентът на безработица при мъжете нараства по-бързо в сравнение с този при жените, тъй като в най-силно засегнатите от кризата отрасли преобладават заетите мъже.

От 2009 г. коефициентът на безработица при хората с начално и по-ниско и основно образование започва да се увеличава, при това със значително по-бърз темп в сравнение с групите лица, притежаващи средно и висше образование. Освобождаването на предимно нискоквалифицирани работници и протичащите структурни промени в икономиката са основната причина за нарастването на броя, дела и коефициента на продължително безработните в периода 2010 – 2013 г.

След възстановяването на икономиката след финансовата и икономическа криза през 2008 г., която в България осезаемо настъпва през 2009 г., сега настъпва нов кризисен период.

Необичайните предпоставки за неговото предизвикване са пандемичните условия и въведеното извънредно положение в страната. Това предизвиква бърз срив в някои отрасли и осезаемо се усеща наличието на несигурност, както и бързо променящи се показатели, които характеризират както местните, така и националния пазар на труда.

В първите месеци от наложилата се извънредна ситуация от създалите се пандемични условия, пазарът на труда запазва относително равновесно положение. За съжаление процесите, които настъпват, се движат с такава скорост, че реакцията на тези, които трябва да вземат адекватни и комплексни мерки, не им позволяват да анализират ситуацията. Това налага вземането на бързи и не съвсем обективирани решения, защото ситуацията е толкова динамична, че обществените очаквания са толкова висока и не могат да изчакат обичайния начин на вземане на решения в тази посока.

Характерно за създалия се механизъм на програмно целевия подход с набор от проектни предложения от местните общности на практика няма да ни свърши работа, най-малкото защото изисква по-

дълъг период от време за подготовка на съответните проектни предложения, тяхното оценяване и последващо финансиране.

Финансовия и програмния резерв, заложен в Националния план за действие по заетостта за 2020 г., не може да отговори не само на създалите се очаквания, но и създалата се реална кризисна обстановка.

Подходите в тази кризисна ситуация са обикновено два. Единият да се прилагат и използват мерки с пасивен характер, като се очаква кризисната ситуация да отмине бързо и икономиката да се възстанови достатъчно бързо сама. Това са набор от социални помощи и обезщетения с целеви характер, които са предназначени от формиралите се рискови групи. Този начин на действие има съответните позитиви, като се има предвид, че оказва пряко въздействие на всяко домакинство и осигурява елемент на социална сигурност в критичния период. Той обаче не може да окаже каквото и да е въздействие на икономическите субекти, които също се намират в достатъчно тежка ситуация.

Необходимо е да се търси създаването на механизъм, който пряко да ги подпомогне, но същият да бъде максимално справедлив. Част от мерките, които правителството предприема, е да покрие част от работните заплати и осигурителните плащания върху тях на най-засегнатите участници на пазара на труда.

Това изглежда доста лесно приложимо, но само в случаите при които се дефинирали тези потенциални ползватели по безспорен начин. Това се оказва доста трудна задача и създава известно напрежение в обществените отношения на заинтересованите.

Интересна би била оценката на социалната ефективност на предприетите кризисни действия. Това е предизвикателство, което тепърва ще стои пред вниманието на изследователи – икономисти, статистици, социолози и др.

Базирайки се на съществуващите оценки на ефективността на социалните политики в България би следвало да се търси обосновано предположение за очакваните последици, както и за последващите действия след фактическото приключване на пандемичната обстановка, предизвикано от COVID 19.

Разглеждайки текущата ситуация на последващата оценка на ефекта от активната политика на пазара на труда е направена поотделно за всички програми и мерки, включени в Националния план за действие по заетостта през 2019 г., то на активните политики на пазара на труда трябва да се гледа комплексно и в тяхната цялост и не на последно място да се отчитат два основни сегмента:

- икономически сегмент, който обхваща тези групи безработни лица, които сравнително бързо могат да се реализират на пазара на труда, след като приключи тяхното участие в програмите и мерките;
- социален сегмент, който включва лицата в неравностойно положение на пазара на труда, които без участие в програмите и мерките много трудно биха си намерили работа.

Направените препоръки от този анализ са в следните направления:

- За постигане на висок ефект от програмите и мерките, включени в Националния план за действие по заетостта, дори при ниска безработица, може да се формира първият сегмент на активната политика на пазара на труда. В този сегмент трябва да се акцентира в бъдеще на програми и мерки, които са с висок ефект, както и върху някои от целевите групи:

✓ Младежи до 29 г., за които участието в програми би довело до лесна последваща реализация на пазара на труда. Освен това този ефект се очаква да бъде дългосрочен, тъй като тяхната трудова дейност предстои;

✓ Лица с основно и средно образование, които дори да нямат стаж по специалността и да са без трудов опит, впоследствие сравнително лесно биха се реализирали на пазара на труда;

✓ Програми и мерки, насочени към жени, особено когато те имат високо образование и натрупан трудов опит, каквито са мерките за подпомагане на жените за връщане към пазара на труда след майчинство;

✓ Насърчаване на предприемачеството, тъй като там освен сигурна реализация на лицата, често пъти е налице и разкриване на допълнителни работни места;

✓ Програми и мерки, чрез които е възможно да се придобие квалификация, която се търси на пазара на труда. Подпомагане на лицата в предпенсионна възраст, които вследствие на участието си в програми и мерки, да успеят да се пенсионират;

✓ Програмите и мерките трябва да бъдат насочени основно към работодатели в частния сектор, тъй като участниците по-често остават на работа след приключването на програмата/мярката именно във фирмите в частния сектор;

✓ Програмите и мерките следва да бъдат насочени и към региони, в които има или предстои да се разкрият нови свободни места, тъй като тогава ефектът от активната политика на пазара на труда може да се реализира чрез последваща заетост на лицата;

✓ Активната политика на пазара на труда трябва да бъде съчетана и с другите политики, които се провеждат в страната, за да се получи максимален ефект. Такива политики са в областта на образованието, инвестициите и други.

✓ В бъдеще да се разработват повече програми и мерки с регионална насоченост, като се съчетаят с насърчаване на инвестициите и други финансови стимули за разкриване на нови работни места. По този начин усилията ще се насочат най-вече върху тези райони, в които безработицата е най-висока и в същото време там ще се осигурят работни места за безработните лица, с които да се намали безработицата. Използването на регионална политика на пазара на труда, съобразена със специфичните условия на всеки регион и съчетана с политика за инвестиции, в бъдеще ще намали високите регионални дисбаланси при безработицата в страната.

- При формирането на активните политики на пазара на труда следва да се обърне внимание и на социалните ефекти, които се постигат. В този смисъл би трябвало да се акцентира и върху лицата в неравностойно положение на пазара на труда, които в противен случай трудно биха си намерили работа. Активната политика в този сегмент трябва да бъде насочена към следните целеви групи:

✓ Лица с намалена работоспособност и в неравностойно положение, както и техни асистенти;

✓ Дългосрочно безработни лица, които са загубили трудови навици или са обезверени, че биха си намерили работа;

✓ Лица с ниско образование, особено когато по време на програмата/мярката е възможно да придобият търсена на пазара на труда квалификация;

✓ Лицата в селата и в някои области се реализират трудно на пазара на труда, поради силно ограничените свободни работни места в малките населени места. Поради тази причина политиката по заетостта трябва да се съчетае с политика за насърчаване на инвестициите и разкриването на нови работни места в малките населени места и районите с висока безработица;

✓ С цел да се намалят регионалните различия, политиката по заетостта може да бъде съчетана и с други политики, каквато е политиката за регионалното развитие, образователната политика и политика за насърчаване на активния живот на възрастните хора. По този начин ефектът от съчетаването на политиките може да генерира допълнителен синергичен ефект;

✓ Стимулиране на работодателите да разкриват нови работни места, особено когато те са експортно ориентирани, тъй като тогава те получават предимство пред конкуренцията на международно ниво или развиват приоритетни сектори на икономиката;

✓ Подпомагане на лицата с основно и средно образование да си намерят работа, чрез участие в програми и мерки;

✓ По отношение на лицата с начално или без образование, политиката по заетостта следва да се реализира съвместно с Министерство на образованието и науката, като се съчетае с образователната политика. Подходът трябва да бъде насочен към връщане на тези лица в образователната система за завършване на основно или средно образование, както и придобиването на професионална квалификация, чрез която да се реализират на пазара на труда.

Между двата сегмента има и обща част. През последните няколко години се забелязва увеличение на нетния ефект от активни политики на пазара на труда, което се дължи най-вече на лицата с основно образование, както и на лицата, намиращи се в градовете. Това означава, че именно на тях трябва да се обърне специално внимание в активната политика на пазара на труда и в бъдеще.

Програмите и мерките с нисък ефект не е задължително да бъдат закрити, тъй като от една страна те имат социален ефект, а от друга страна те могат да увеличат своя нетен ефект по два основни начина:

- Чрез промяна в целевите групи. Например, да се насочат към или да се изисква поне основно образование на лицата, за да включат в съответната програма/мярка;
- Активната политика на пазара на труда да бъде комбинирана с други политики, каквато е политиката по образование. По този начин е възможно лицата с начално или без образование да бъдат върнати в образователната система, с цел да завършат поне основно или средно образование и след това да бъдат включени в съответните програми и мерки от Националния план за действие по заетостта.

В крайна сметка, в цялостната политика на пазара на труда трябва да се търси баланс между икономическия и социалния сегмент. Освен това е необходимо да бъде запазено разнообразието от различни програми и мерки, които да обхващат различни целеви групи, като даването на приоритет на единия или на другия сегмент е политическо решение, като при намаляваща безработица в страната трябва да се дават приоритети на едни програми и мерки, а при нарастваща безработица акцентът трябва да бъде върху други програми и мерки. Напри-

мер, при висока безработица трябва да се използват програмите и мерките с висок нетен ефект, тъй като те бързо редуцират безработицата, а при ниска безработица – може да бъде засилен социалният сегмент на активната политика на пазара на труда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Формираните препоръки и приоритети, които са заложени за изпълнение в Националния план за действие по заетостта, трябва бързо да се преосмислят и процесите, които са в динамика, да бъдат изследвани, за да се насочат към потребители, които имат особена нужда в създалата се ситуация. На първо място трябва да се изследват и дефинират новосформиралите се рискови групи, които до този момент не съществуват на пазара на труда, а също така да се идентифицират както най-критичните райони на страната, така и тези на съответните отрасли [10].

Очевидно последиците ще бъдат разнопосочни, а процесите относително продължителни във времето. Това ще наложи да се върнем към подходите, които сме реализирали в края на миналия век и които са добре адаптирани и лесно ще се апробират в настоящите условия, както и да се мисли за осъществяване на комплексен план, който да отчете текущите мерки и предвиди такива, които да имат последващ характер.

Това ще наложи промяна на философията на Националния план за действие по заетостта, който ще се нуждае от допълнително осигуряване на финансови средства, а дори и на човешки ресурс с подходяща експертиза в социалната сфера.

ЛИТЕРАТУРА

Terziev, V. The social system in Bulgaria facing a particularly new challenge in a pandemic period. // 53rd International Scientific Conference on Economic and Social Development (Book of Proceedings), Cakovec, Croatia, 2020, pp.70-74, ISSN 1849-7535.

Terziev, V. Bulgarian universities and the crisis situation created by COVID-19. // 59th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Economic and Social Development (Book of Proceedings), Cakovec, Croatia, 2020, pp.113-117, ISSN 1849-7535.

Terziev, V. The change in our new social development. // 27th International scientific conference – Knowledge for sustainability (Struga, N. Macedonia), Knowledge – International Journal Vol. 41.1, Institute of Knowledge Management, Skopje, N. Macedonia, 41, 2020, 1, pp. 77-80, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version).

Terziev, V. The Bulgarian labor market in a period of extraordinary crisis from the COVID-19 pandemic. // 18th RSEP International Economics, Finance & Business Conference – Virtual/Online 26-27 August 2020, Kadir Has University, Istanbul, Turkey, pp.111-115, ISBN: 978-605-06961-5-8/September 202.

Terziev, V. The policy of the labour market in Bulgaria in the face of challenges after the pandemic situation caused by COVID-19. // 57th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Economic and Social Development (Book of Proceedings), 2020, pp. 1-9, ISSN 1849-7535.

Terziev, V. The national employment plan in Bulgaria - policies, priorities and necessary changes due to COVID-19. // Economic Archive, Dimitar A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, 2020, (3), pp. 41-54, ISSN 0323-9004.

Terziev, V. COVID-19 and the National employment plan in Bulgaria – analysis and opportunities for change. // Economic Archive, Dimitar A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, 2020, (3), pp. 55-70, ISSN 0323-9004.

Terziev, V. The crisis situation created by COVID-19 and Bulgarian universities. // Knowledge – International Journal Vol. 40.1, Institute of Knowledge Management, Skopje, N. Macedonia, 40, 2020, 1, pp. 45-48, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version).

Terziev, V., Georgiev, M. The social policy from a contemporary perspective. // Knowledge – International Journal Vol. 40.6, Institute of Knowledge Management, Skopje, N. Macedonia, 40, 2020, 6, pp. 1023-1029, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version).